

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET RIJEKA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Odnos migracije i siromaštva

Kolegij: Filozofija politike

Ime i prezime: Dorian Lacko

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
1.1. PREDSTAVLJANJE PROBLEMA I EMPIRIJSKA EVIDENCIJA	3
2. MIGRACIJSKE TEORIJE	4-5
3. TKO MIGRIRA?	5-6
4. POŠILJKE	6-7
5. UTJECAJI MIGRACIJA	7-8
6. POGGE VS. OBERMAN	8-11
7. ZAKLJUČAK	11
8. LITERATURA	12

1. UVOD:

U ovom radu pokušat ću istražiti vezu između migracije i siromaštva te implikacije ovog odnosa na moguću socijalnu politiku. Analizirati ću određena objašnjenja o strukturama i procesima migracija i na koji način možemo gledati na siromaštvo u okviru istraživanja o migracijama i migracijskim politikama. Osvrnuti ću se na relevantne empirijske podatke i ponuditi nekoliko pristupa preko kojih možemo raspolagati s njima. Na kraju, prikazati ću argumentaciju koja se odvija između dva značajna teoretičara, Thomasa Poggea i Kierana Obermana koji iz svojih vlastitih polazišnih točaka žele ukazati na probleme migracija i time odgovarajućih migracijskih politika.

1.1. PREDSTAVLJANJE PROBLEMA I EMPIRIJSKA EVIDENCIJA

Istraživanja koja se bave odnosom migracije i siromaštva trebala bi započeti s temeljnom podlogom znanja o siromaštvu samom: što je to siromaštvo, kako do njega dolazi, koji su uzroci, što ga reducira. Podatci vezani za siromaštvo mogu nam ponuditi razumijevanje o procesu i pojavi siromaštva, a preko ovog okvira ćemo slagati i probleme koji nam dolaze u istraživanjima o migracijama i migracijskoj politici. Sagledavanje migracija iz šireg konteksta siromaštva moglo bi pomoći razvoju istraživanja o migracijama, čime bi se posljedično migracijske politike usmjerilo prema onima koji su najpotrebitiji.

Zašto empirijska evidencija? Ključna pitanja vezana za prirodu i selektivnost migracije, pošiljke i utjecaja na nejednakosti biti će jasnija samo preko empirijskih podataka. Empirijski podatci koje imamo često su obavijeni teoretskim podlogama pa tako i distinktivnim interpretacijama, čemu dolazimo do problema teorija i ukalupljenih empirijskih rezultata. Premda svjesni ovog problema, iz bogatog repozitorija empirijskih podataka, zadatak je ponuditi deskriptivni prikaz iz kojega bi se mogli u komunikaciji sa ostalim znanostima i disciplinama povući određeni normativni zaključci.

2. MIGRACIJSKE TEORIJE:

Rane migracijske teorije stavljale su težnju na problem strukturalne transformacije ruralnog, agrarnog sektora u urbani, moderni sektor. Preko ovog gledišta, migrant važe i kalkulira između zarade u urbanom, formalnom zapošljavaju i očekivane zarade na selu. Takva simplificirana perspektiva migranata i „dvosektorski“ obrazac migracije su ubrzo opovrgnuti, kao jasan primjer dolaze ruralne migracije i povratak u ruralna područja što ova teorija zanemaruje.¹

Recentnija migracijska literatura bavi se obiteljskim strategijama kao krucijalnim elementom u migracijskim odlukama. Obitelj se uzima kao osnovna jedinica te svojevrsna „koalicija“ gdje članovi obitelji dijele trošak i nagradu migracije. Obitelji investiraju u migrante, migranti u familije, oboje očekuju nagradu u budućnosti samim „implicitnim“ pretpostavkama ovog odnosa.²

Ekonomski modeli koji korespondiraju sa ovom teorijom se svrstavaju u dva tipa. Jedan tip svoj fokus stavlja na implicitne osiguravajuće ugovore između migranata i obitelji, odnosno pokazuje važnu ulogu novčanih pošiljka (*remittances*). Drugi tip isto tako naglašava osiguravajući odnos ugovora migranata i obitelji, međutim vidi novčane pošiljke (*remittances*) kao investicije u imovinu kućanstva koju kasnije migrant može naslijediti.

„Nova ekonomija migracija“ još uvijek ostaje u veoma uskom funkcionalističkom okviru. Migracije su i dalje prikazane kao ugovorni aranžmani unutar jednog kućanstva. Malo se prostora daje „ne-ekonomskim“ faktorima koji često pokreću odluke migranata na migracije. Postoje mnogi drugi faktori na koje ukazuje ostala literatura, kao uloga socijalnih i ostalih institucija u migracijama, što nam može dati uvid u tacitnu socijalnu fabriku i socijalnu klimu.³ Iako nam je ekonomska perspektiva migracija važna u razumijevanju uloge obitelji i u analizi odnosa migracije i siromaštva, ona ne uspijeva dati širu sliku kako su ovi akteri posredovani kulturnim, socijalnim i vrijednosnim aspektima.⁴

Još jedna teorija, teorija racionalnog izbora razlaže da pojedinci s boljom edukacijskom pozadinom, vještinama i radnim iskustvom vjerojatnije odlučuju migrirati upravo iz

¹ Pritchett, *The Future of Migration*, 10.

² Pritchett, *The Future of Migration*, 10.

³ Pritchett, *The Future of Migration*, 17.

⁴ Pritchett, *The Future of Migration*, 17.

mogućnosti za većom nagradom. Pretpostavlja se da najsiromašniji dijelovi stanovništva nisu u mogućnosti migrirati jer to ne mogu ni priuštiti. Najsiromašniji nemaju pristup migracijskim prilikama te im nedostaje socijalnog i ekonomskog kapitala koji omogućuje migraciju.

Na kraju, internacionalna i internalna istraživanja migracija su sasvim različita polja istraživanja koja uključuju različite pristupe i interese. Isto tako postoji distinkcija između istraživanja migracija u „sjeverne“ zemlje nasuprot istraživanja migracija iz „južnih u južne“ zemlje te ruralne-urbane migracije, odnosno internale migracije.

Upravo zbog ovih raznolikih teoretskih podloga dolazi do različitih stajališta o tome kako su povezani migracija i siromaštvo. Intelktualne tradicije i ideologije su također snažno utjecale na percepciju o migrantskoj politici. U ovom radu želim ostati na čvrstim empirijskim nogama, koliko god je to moguće.

3. TKO MIGRIRA?

Dio odgovora na pitanje o vezi migracija i siromaštva leži u tome tko uopće migrira. Migranti najčešće ne dolaze iz najsiromašnijih regija zato što je cijena migracije za njih previsoka. Brojna istraživanja su pokazala da najsiromašniji rijetko migriraju upravo iz razloga nesigurnosti i nedostatka resursa za jedan takav potez. Migranti koji se odlučuju na migraciju pretežno su educirani i srednje kvalificirani. Iako postoje snažni empirijski podaci da najsiromašniji, slabije kvalificirani i najmanje fizički sposobni migriraju manje, također se pokazuje istinito da tipovi migracija specifičnih za najsiromašnije nisu zahvaćeni u anketama i popisima.⁵ Kada najsiromašniji migriraju to se često dešava pod okriljem ekstremne strategije preživljavanja, što često znači da iz najlošije stojećih kućanstva odlaze mlađi i najranjiviji članovi obitelji, nešto što se ponovo ne zahvaća u brojnim pregledima.⁶

Značajno je naglasiti i postojanje migrantskih mreža, internacionalnih i lokalnih. Ukratko, migranti migriraju tamo gdje su njihovi prijatelji, članovi obitelji, susjedi ili ostali iz njihovog sela ili mjesta migrirali ranije. Tako, migranti na određeno mjesto dolaze sa specifičnih predjela. Ljudi koji su bolje stojeći stvaraju poznatiji i lakši put migrantima sa manje resursa.

⁵ Williamson, Poverty Traps, Distance and Diversity: The Migration Connection, 22.

⁶ Williamson, Poverty Traps, Distance and Diversity: The Migration Connection, 22.

Različiti tipovi migranata imaju različite motive s isto tako različitim prilikama. Kvalificirani internacionalni migranti imaju veoma čvrste ciljeve poboljšanja vlastite pozicije i pozicije njihovih obitelji, dok loše stojeći, najčešće neobrazovani i nekvalificirani migranti koriste migraciju kao strategiju preživljavanja u kontekstu mogućih prilika kao glavnim motivom. Postoje dakako mnoge i značajne varijacije i karakteristike koje ovise o ekonomskim, političkim i kulturnim okolnostima koje se mijenjaju kroz vrijeme, isto tako pod utjecajem migracije same.⁷

4. POŠILJKE:

Pitanje novčanih pošiljki jedno je od centralnih pitanja o utjecaju migracija na siromaštvo. Razne ekonomske teorije razlikuju se u interpretacijama vrijednosti i značaja pošiljki, a i sami podaci su zahtjevni za interpretaciju. Stupnjevi pošiljki uvelike variraju; ovise o pristupačnosti mjesta u kojeg se pošiljka šalje, zaposlenju migranta, troškovima života, itd.

Studija Ellisa i Freemana iz 2004. na području Kenije, Malavija, Tanzanije i Ugande ukazuje da polovina prihoda kućanstva s ovih područja dolazi preko agrikulturalne proizvodnje, a druga polovica se odnosi na ne-agrikulturalni prihod, odnosno 36% dolazi od plaća, a 12% dolazi od transfera, odnosno pošiljki.⁸ Dakle, uzmimo u grubo, kroz Afriku, oko 1/5 totalnog prihoda može biti rezultatom migracija, naravno s određenim razlikama i oscilacijama koje ovise o mjestima i raznim socioekonomskim čimbenicima.⁹

Dobar dio literature ukazuje da prihod od migracija direktno i indirektno stimulira ekonomske aktivnosti te da značajno utječe na prilike zapošljavanja, investicije i gospodarski razvitak. Drugi dio literature ne dijeli isto mišljenje. Jedan od njih je Thomas Pogge. Pogge eksplicitno tvrdi da su novčane pošiljke jedan od najčešćih argumenata za puštanje migranata u bogatije zemlje, no on je prema ovom argumentu skeptičan. Pošiljke po Poggeu ne utječu na popravljavanje nejednakosti u siromašnim zemljama. Uz to, ove novčane pošiljke samo u neznatnom omjeru dolaze u ruke najsiromašnijih te ih često prati upravo suprotan efekt, preko njih etablirane elite dobivaju dodatne resurse za represiju najlošije stojećeg stanovništva.

⁷ Williamson, *Poverty Traps, Distance and Diversity: The Migration Connection*, 35.

⁸ Ellis, F., H.F. Freeman, *Rural livelihoods and poverty reduction strategies in four African countries*, 5.

⁹ Ellis, F., H.F. Freeman, *Rural livelihoods and poverty reduction strategies in four African countries*, 5.

„Kada su prihvaćeni (migranti) i kada im je dopušteno raditi u jednoj od bogatijih zemalja, oni će najvjerojatnije slati novac natrag svojim obiteljima. To je istina. No, obitelji kojima je novac poslan su najčešće one koje su već privilegirane u siromašnim zemljama. Naravno, nešto od tih novčanih sredstava će se sliti najsiromašnijima. Ali veliki dio biti će iskorišten da se učvrsti represija siromašnih od elita Trećeg svijeta. U svakom slučaju, ova novčana sredstva će puno vjerojatnije povećati, ne smanjiti domicilnu nejednakost unutar siromašnih zemalja i iz tog razloga su „miješano blagostanje“ u najboljem slučaju.“ (Pogge u Bader, 1997: 15)

5. UTJECAJI MIGRACIJA

Utjecaji migracija na razvoj zemalja iz kojih se migrira još uvijek je pitanje koje je poprilično nerazriješeno. Posebice se to odnosi na agrikulturu, iako je upravo agrikultura najrelevantnije interesno polje razvojnih studija i politika. Postoje dokazi koji upućuju da migranti pridonose gradnji škola i ostalih institucija zajednice. Međutim, isto tako postoje podaci da migracija može voditi manjku radne snage, posebice onih visoko kvalificiranih. Studija vezana za sela južne Afrike gdje je emigracija uzrokovana povećanim troškovima agrikulturne proizvodnje, pokazuje posljedice migracije na manjak radne snage. Novčane pošiljke su pomogle obiteljima, ali nisu kontribuirale razvoju sela ni sredstvima koja bi omogućila agrikulturalni razvoj.¹⁰

Što se tiče internacionalne migracije, ona je postala mnogo selektivnija, što znači da ima manje prilika za slabije kvalificirane radnike. Biraju se visoko kvalificirani i educirani radnici (brain drain) što kao efekt nosi povećanu globalnu nejednakost, posebice ako ti radnici ne održavaju vezu s obiteljima od kojih su otišli. S druge strane, pozitivni efekti „odljeva mozgov“ mogu biti: povratak u zemlju odlaska, stvaranje poslovnih i socijalnih mreža te difuzija kapitala. Mnogo toga i oko odljeva mozgov ostaje nejasno, no to je zato jer se na migrante još uvijek gleda kao na homogenu kategoriju. Utjecaji odljeva mozgov mnogo ovise o kontekstu, tržištu rada i specifičnim karakteristikama raznih migracija.

¹⁰ Russell, Jacobsen, Stanley, International Migration and Development in Sub-Saharan Africa, 8.

6. POGGE VS. OBERMAN

Predstaviti ću pozicije dvaju autora veoma značajnih za ovu raspravu, Thomasa Poggea i Kierana Obermana te analizirati odgovore koje nude. Započeti ću s Poggeom. Kako tvrdi Pogge, on „zauzima poziciju koja se suprotstavlja standardnim moralnim vjerovanjima i sentimentima.“¹¹ Pogge se ne zalaže se za ukidanje pristupa strancima za uzlazak u bogatije zemlje, no ipak ne vidi masovno puštanje ljudi u razvijene države kao najracionalniju opciju, postoje i druge strategije koje smatra primjerenijima.

U svijetu postoji stotine milijuna ljudi kojima je potrebna pomoć, kada bismo se odlučili na puštanje stranaca u bogate zemlje, pomogli bismo samo malom, određenom broju ljudi (jasno je da bogate zemlje ne mogu prihvatiti sve). Čak i u najoptimističnijim pretpostavkama to ne bi vodilo rješenju problema i uvijek bi ostao netko tko je zakinut. Zato valja tražiti druge načine.

Da se ispune osnovne ljudske potrebe ogromnom broju siromašnog stanovništva ipak ne treba mnogo. Prema nekim istraživanjima, s prikupljenom svotom od otprilike 75 milijardi dolara godišnje, učinila bi se velika razlika, prihod najlošije stojećih dvostruko bi se povećao. No ovdje Pogge vidi problem, smatra da u stvarnom svijetu stvari nisu tako jednostavne. Čak i kada bi se uspio prikupiti iznos od 75 milijardi dolara od strane bogatih država, taj novac ne bi u cijelosti bio distribuiran siromašnima i potrebitima. U tu jednadžbu ulaze troškovi transakcija, logistike i organizacije među državama, stotine ljudi trebalo bi biti zaposleno, a na kraju tu su i članovi lokalnih elita koji bi pokušali dio iznosa sliti u svoje džepove, npr. preko korumpiranih procedura dobivanja birokratskih ovlaštenja i dozvola. Zato Pogge tvrdi:

„Mnogo više od 75 milijardi dolara godišnje bilo bi potrebno kako bi se povećao prihod najsiromašnijih. Ipak, da bogate države i njihovi građani pristaju i podržavaju takav projekt, još uvijek je mnogo efektivnije, nego da pristaju i podržavaju masovni pristup potrebitim strancima- efektivnije, u smislu pomoći onima koji su najpotrebitiji... politički angažman koji je nužan da neke zapadne vlade odobre ulazak stotini potrebitih stranaca, mogao bi se alternativno iskoristiti da vlade alociraju

¹¹ Pogge, *Migration and Poverty*, 25.

nekoliko milijardi dolara koji bi mogli pomoći ne stotinama, nego tisućama ili desetcima tisuća očajnički siromašnih ljudi.“ (Pogge u Bader, 1997: 18)

Ono što Pogge želi reći je da možemo više učiniti ako poboljšamo životne uvjete onih najsiromašnijih, nego da polazemo svu energiju i resurse u opciju puštanja stranaca u bogate zapadne zemlje. Kroz strategiju alociranja sredstva u borbi protiv siromaštva možemo pomoći mnogo većem broju ljudi, nego da se oslonimo na slabašnu i manjkavu opciju puštanja ljudi (koji često nisu oni najpotrebitiji) u razvijene zemlje.

Da ne ostane na apstraktnim zamislama, Pogge nudi i konkretne ideje. Jedno je stvaranje globalnog institucionalnog mehanizma koji bi imao funkciju sakupljanja financijskih sredstava za reduciranje svjetskog siromaštva. Međutim, ovdje dolazimo do prethodno spomenutog problema. Mnoge vlade u zemljama Trećeg svijeta i njihovi birokrati nemaju ni malo interesa za svoje siromašno stanovništvo. Kako bi sakupljeni novac došao do svog cilja, odnosno onih najsiromašnijih, Pogge vidi rješenje u „kompetativnoj alokaciji“. Kompetativna alokacija omogućuje da protok sredstava bude usmjeren ili preusmjeren tamo gdje ima najviše efekta u omogućavanju siromašnima da ostvare svoje potrebe.¹² Cijeli proces strogo bi se nadgledao i alokacija sredstva slijedila bi jasno postavljena pravila, koja bi iziskivala čim veću efikasnost.¹³ Time bi se eliminirala korupcija u vladama siromašnih zemalja i na njihovim nižim razinama jer bi ove političke elite i državne strukture same imale interes u dobivanju sredstava za svoju zemlju (oni sami bi profitirali na mnoge načine). Morali bi biti kooperativni kako bi sakupljena sredstva dolazila baš u njihovu zemlju i bila čim efikasnija u poboljšanju uvjeta i mogućnosti najpotrebitijih. Pravila za usmjeravanje sredstva bila bi dizajnirana na takav način kako bi stimulirala mirnu svjetsku kompeticiju u reduciranju svjetskog siromaštva.¹⁴ Sada ću krenuti sa Obermanovom argumentacijom.

Oberman tvrdi da Pogge kao i mnogi ostali politički teoretičari ne nude dovoljno empirijske evidencije i ne baziraju svoje zaključke na potrebnoj empirijskoj analizi. Kada bi pogledali empirijsku literaturu, po Obermanu, mogli bi vidjeti ogroman broj istraživanja koja ukazuju na pozitivne efekte migracije u reduciranju siromaštva. Studije o migraciji vezane za Latinsku Ameriku, supsaharsku Afriku, Ganu, Gvatemalu, Meksiko, Maroko, Filipine, Zimbabve i

¹² Pogge, *Migration and Poverty*, 22.

¹³ Pogge, *Migration and Poverty*, 22.

¹⁴ Pogge, *Migration and Poverty*, 22.

Fidži sve ukazuju da migracije i pošiljke utječu na smanjenje siromaštva.¹⁵ Također, studija dvaju ekonomista Roberta Adamsa i Johna Pagea otkriva da 10% povećanja u broju novca od pošiljki koja neka država primi rezultira sa 3.5% smanjenjem stope siromaštva. Povećani prihod je samo jedan od načina kako pošiljke pomažu siromašnima. Indirektno one utječu na šire procese, lokalne investicije, povećanje zaposlenosti i značajni gospodarski razvitak. Teško je pronaći bilo koju recentu studiju vezanu za novčane pošiljke koja ih ne svrstava u efektivne načine reduciranja siromaštva.¹⁶

Slično tome postoje brojne studije koje ukazuju da migranti dolaze primarno iz bolje stojećih obitelji te da pošiljke povećavaju nejednakosti, dok s druge strane postoje studije koje nam pokazuju upravo suprotno, smanjenje nejednakosti. Ulaskom u dublju analizu možemo doći do podrijetla ovakvih oprečnih zaključaka. Jedno objašnjenje, koje nudi Oberman jest da se karakter migracija mijenja kroz povijest određene zajednice migranata.

Kada ljudi iz određene zajednice počnu migrirati, bolje stojeće obitelji su one koji prve šalju migrante, upravo iz razloga što su troškovi migracije značajni. S vremenom socijalne mreže se počinju razvijati, cijene migracija se smanjuju, a migrirati počinju i siromašniji. Tako utjecaji novčanih pošiljki postaju sve efektivniji, a nejednakosti se s vremenom smanjuju.¹⁷ Ono što bogate države trebaju izlučiti iz ovakvih podataka je da imaju zadatak prihvaćati migrante iz partikularnih zajednica kako bi katalizirale razvoj socijalnih mreža koje omogućuju siromašnim ljudima da lakše migriraju.¹⁸

Oberman dakle postavlja dva pitanja, od koje je jedno empirijsko na koje sam se usredotočio, a drugo je normativno. Empirijsko pitanje je nudi li „otvorenija“ imigrantska politika pravo rješenje za borbu protiv siromaštva? Oberman tvrdi da postojeća empirijska evidencija ukazuje da politika otvorenih granica, sa selektivnim upotrebama restrikcija, jest efektivna strategija za reduciranje svjetskog siromaštva. Međutim, migrantska politika je jedna od strategija. Ako postoje alternativne opcije i ako su nam dostupne, bogate države ne trebaju dati prvenstvo imigrantskoj politici u suprotstavljanju globalnom siromaštvu.¹⁹ Imigrantska politika treba se uzimati kao politika zadnje opcije.²⁰

¹⁵ Oberman, Poverty and Immigration Policy, 10.

¹⁶ Oberman, Poverty and Immigration Policy, 12.

¹⁷ Oberman, Poverty and Immigration Policy, 12.

¹⁸ Oberman, Poverty and Immigration Policy, 12.

¹⁹ Oberman, Poverty and Immigration Policy, 35.

²⁰ Oberman, Poverty and Immigration Policy, 35.

Po Obermanu, ljudi bi trebali biti slobodni kada donose životne odluke, teže vlastitim ciljevima i žele ostvariti svoje potencijale. Iz tih razloga, oni imaju osnovno ljudsko pravo da migriraju u druge države isto kao i pravo da ostanu u vlastitoj državi. Ukoliko države sve svoje nade polažu u migracije kao alat reduciranja siromaštva, umjesto da pokušaju siromašnim ljudima omogućiti resurse u njihovim vlastitim zemljama, time ih ostavljaju s vrlo malo alternativnih opcija. Sloboda ljudi u siromašnim zemljama da žive gdje žele i kako žele je ograničena. Prepoznajući ova temeljna prava, uviđamo da ljudi u siromašnim zemljama ne bi trebali biti instrument u zadatku reduciranja siromaštva, nego da su oni autonomne osobe kojima bi trebalo biti omogućeno odlučivanje za sebe žele li ostati u svojoj državi ili migrirati. Tako smo došli i do normativnog pitanja, ako imigrantska politika može biti efektivna, trebali li se koristiti, uzimajući u obzir ljudska prava i slobode?

Korištenje imigrantske politike, po Obermanu dakle može biti opravdano, u slučaju da alternative ne polučuju efekte i ako se ne krše osnovna ljudska prava. Oberman radi distinkciju u korištenju imigrantske politike kao „politike izbora“, kada je ona korištena kao jedna od mogućih alternativa u namjeri reduciranja siromaštva i korištenju imigrantske politike kao „politike zadnje opcije“, kada se alternative pokazuju neefektivnima. Oberman jasno zastupa poziciju migrantske politike kao politike zadnje opcije (iz razloga koje smo naveli gore), no smatra ju jednom od mogućih instrumenata u krajnjem cilju, reduciranja globalnog siromaštva.

7. ZAKLJUČAK

Po mom mišljenju, migracije bi se trebale gledati unutar šire strategije smanjena siromaštva, ne ni kao optimistično moguće rješenje ni kao pesimistični problem. Nažalost, još uvijek se čini da imamo mnogo rupa u znanju, a one podatke s kojima raspolažemo često rezultiraju sasvim različitim interpretacijama, što nam nije od koristi u traženju ispravne metode. Priroda i struktura migracija, različite grupe sa partikularnim interesima i uvijek prisutna politička pozadina čini ovaj problem veoma kompleksnim. Morat ćemo biti svjesni, upravo pri odabiru odgovarajućih socijalnih politika prema migracijama, da zbog navedenih razloga proces nije jednostavan te stoga ne postoji jednostavno rješenje.

8. LITERATURA:

Pogge, T., *Migration and Poverty*. Citizenship and Exclusion edited by Veit Bader, University of Amsterdam, 1997.

Oberman, K., *Poverty and Immigration Policy*. Citizenship and Exclusion edited by Veit Bader, University of Amsterdam, 1997.

Ellis, F., H.E. Freeman, *Rural livelihoods and poverty reduction strategies in four African countries*, Journal of Development Studies, 2004.

Russell, S.S., K. Jacobsen, W.D. Stanley, *International Migration and Development in Sub-Saharan Africa*, World Bank Discussion Pappers, Washington, 1990.

Pritchett, L., *The Future of Migration*. The Future of Globalization, Yale University, 2003.

Williamson, J., *Poverty Traps, Distance and Diversity: The Migration Connection*. Diversity, Migration and Culture, Bologna, 2006.